

Agnieszka Suchy

Uniwersytet Śląski

ALFA I OMEGA, CZYLI
TEOLOGICZNO-METAFIZYCZNE SPOJRZENIE
NA PODRÓŻE
W CZASIE I PRZESTRZENI
ZYGmunTA KRASIŃSKIEGO:
PSALMY PRZYSZŁOŚCI

Dydaktyk romantyczny... Ach, i Dant uczył teologii! Lecz nie wziął formy od trubadurów prowankkich, ale wykształcił na myśl – mowę myślącą, na złość – sztyletową, na boleść – jęczącą, na przekleństwo – znalazł formę bogów piekielnych... Co się z Gaszyńskiego zrobi, nie wiem, bo żaden z przeszłych fenomenów nie naucza mnie o nim, nie jest do niego podobnym [...]. Z rąk ducha niech uczyni skrzydła, niech nimi coraz dalsze otchłanie zabiera, a leci do celu większego, niż może być wszelka myśl skończona, wprzód pojęta. A jeśli przyjdzie pora, że mu się już cała wiara nie w kształcie piękności, ale w kształcie prawdy pokaże, niech spokojnie o niej ludziom powiada...¹.

Przytoczony przeze mnie fragment listu Juliusza Słowackiego do Zygmunta Krasińskiego nie szczędzi słów krytyki autorowi *Psalmów przyszłości*, którego *Przedświt*, opatrzone pseudonimem Konstancy Gaszyński, po dziś dzień wywołuje kontrowersje wśród badaczy; problematykę tę podejmuje Grażyna Halkiewicz-Sojak, która pokrótce przedstawia sądy naukowców, akcentując ich różnorodność; niektórzy, tak jak Andrzej Waśko, oskarżają Zygmunta Krasińskiego o brak konsekwencji w kompozycji utworu. Inni z kolei przysłówiowej kości

¹ J. Słowacki, List do Zygmunta Krasińskiego z lipca 1843 roku, [w:] tegoż, *Listy do krewnych, przyjaciół i znajomych (1820–1849)*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1952, s. 196, cyt. za: G. Halkiewicz-Sojak, *Czy filozof może być prorokiem? Przyczynek do poezji historyzoficznej Zygmunta Krasińskiego*, [w:] *Zygmunt Krasiński: światy poetyckie i artystowskie*, red. A. Markuszewska, Toruń 2014, s. 9.

niezgody dopatrują się raczej w „konflikcie postaw, wyrażającym się w zderzeniu romantycznego indywidualizmu z aspiracjami profetycznymi”².

Choć ze względu na objętość pracy ograniczam się jedynie do zasygnalizowania wątku sporu pomiędzy Krasieńskim i Słowackim, nieprzypadkowo zdecydowałam się na przytoczenie ironicznych słów *nadańcy listu*: „Ach, i Dant uczył teologii!”. Fascynowała autora *Nie-Boskiej komedii* wykreowana przez Dantego postać Wirgilego, którego „ręsy Krasieński przeniósł na Danta”³. Stanisław Windakiewicz podkreśla, że po ukazaniu się *Przedświtu* oddziaływanie wybitnego włoskiego poety na twórczość Krasieńskiego jest coraz mniej wyraźne⁴; pisarz nie zrezygnował jednak ze swojego zainteresowania zagadnieniami związanymi z Objawieniem i już w roku 1845, w kilka lat po *Przedświcie*, światło dzienne ujrzały *Psalmy przyszłości*, w których skład wchodziły – pierwotnie – *Psalm wiary*, *Psalm nadziei*, *Psalm miłości*, jednak w latach 1846–1868 Krasieński wzbogacił je o *Psalm dobrej woli* i *Psalm żalu*.

Juliusz Kleiner wskazuje w swoim studium na towarzyszące powstaniu *Psalmów...* zjawiska społeczno-polityczne; za moment przełomowy należałoby tu uznać 1844 rok, kiedy to Henryk Kamiński, entuzjasta niepodległościowych idei, opublikował książkę *O prawdach żywotnych narodu polskiego*, zawierającą „program «wojny ludowej»”⁵, nastawiony na zainicjowanie „pokojujowej” rewolucji, przy czym należy podkreślić, że autor odrzucił możliwość przeciwstawienia się swoim propozycjom; wywołało to lęk Krasieńskiego – w odpowiedzi na postulaty Kamińskiego, ukrywającego się pod pseudonimem Filaret Prawdowski, autor *Przedświtu* stworzył *Psalm miłości*, w którym przychylił się właściwie ku idei powstania, jednak dystansował się względem stosowania radykalnych form działania, takich jak terror. Kolejne części *Psalmów przyszłości* powstały już w nieco innych okolicznościach, jak choćby *Psalm dobrej woli*, będący swojego rodzaju afirmacją narodu polskiego, wyrażającą troskę o przyszłość i chęć obrony własnych postulatów⁶.

Nie marginalizując bynajmniej przedstawionych powyżej wątków, w moim tekście pragnę przedstawić *Psalmy przyszłości* w ujęciu teologicznym, metafizycznym, szczególną uwagę skupiając na kwestii podróży. Najważniejszym

² G. Halkiewicz-Sojak, *Czy filozof może być prorokiem?...*, s. 11.

³ S. Windakiewicz, *Krasieński i Dante*, Kraków 1916, s. 4.

⁴ Tamże, s. 13.

⁵ J. Kleiner, *Zygmunt Krasieński: studia*, Warszawa 1998, s. 99.

⁶ Tamże, s. 100–103.

w mojej opinii aspektem niniejszego artykułu jest analizowanie tekstów w perspektywie teologicznej – w tym celu należałoby bliżej przyjrzeć się pojęciu, jakim jest teologia literacka, terminowi stwarzającemu badaczowi wiele możliwości interpretacyjnych.

Wart zauważenia jest fakt, że z możliwościami tymi wiąże się również pewne ryzyko nieściśłości dotyczących „definiowalności” teologii literackiej. Chcąc uniknąć nieporozumień, należałoby podać eksplikację pojęcia w odniesieniu do innych, pokrewnych mu terminów, z którymi może być ono (błędnie) utożsamiane. W kontekście omawianej przeze mnie problematyki pomocne okazują się badania ks. Jerzego Szymika, naukowca zajmującego się zarówno teologią, jak i literaturą; Szymik rozróżnia więc teologię słowa literackiego, teologię literatury i teologię literacką. Pierwszy termin badacz rozumie jako pewne środki wyrazu, którymi może posłużyć się teologia w celu uchwycenia kwintesencji literatury. Teologia literacka to – według Szymika – sposób interpretacji danego dzieła literackiego za pomocą teologicznej „kliszy”; z kolei teologia literacka – termin kluczowy w kontekście podejmowanej przeze mnie tematyki – skupia się na ukazaniu elementów teologicznych w tekście oraz sposobie ich funkcjonowania⁷.

W odniesieniu do niniejszych słów *Psalmy przyszłości* okazują się idealnym wręcz materiałem badawczym, tym bardziej, że pojawiają się w nim – dobrze komponujące się z perspektywą teologiczno-literacką – elementy metafizyczne, zorientowane na „docieranie do pierwszych przyczyn zjawisk, ewokowanie jednostkowych i kategorialnych jakości rzeczy, uobecnianie pytań dotyczących wartości istnienia, sensu tego, co osłania przed nami ciągle obecna Tajemnica”⁸. Jak w takim świetle przedstawiają się duchowe podróże Krasińskiego?

Już w *Psalmie wiary* zostają wprowadzone kluczowe dla tematyki niniejszego tekstu pojęcia: przestrzeń i czas. Warto zwrócić uwagę, że każdy z tych terminów pisany jest wielką literą, a fakt, że pojawiają się one już w drugim wersie, a więc właściwie na początku utworu, utwierdza tylko czytelnika w przekonaniu, że wyrazy te właściwie będą jedną z kluczowych dla teologicznego punktu widzenia ścieżek interpretacyjnych. Sprzyjającym czynnikiem dla tego tropu są fragmenty Pisma Świętego, poprzedzające pierwsze trzy psalmy.

⁷ <http://www.blog.tolle.pl/2011/07/spotkanie-teologii-z-literatura/> [dostęp: 15.07.2016]

⁸ S. Sawicki, *Metafizyczne – sakralne – religijne w badaniach literackich*, [w:] *Tkanina. Studia, szkice, interpretacje*, pod red. A. Węgrzyniak, T. Stępnia, Katowice 2003, s. 189, cyt. za: M. Mikołajczak, *Pomiędzy końcem a apokalipsą: o wyobraźni poetyckiej Zbigniewa Herberta*, Toruń 2013, s. 279.

Początkową więc wyprawą w *Psalmie wiary* jest podróż przez czas i przestrzeń, które zostały ukazane w sposób dwojaki. W pierwszej strofie przypisano im zdecydowanie negatywne konotacje – przedstawione są bowiem w formie siდეł, które należy rozciąć, aby się uwolnić; jednak już w kolejnej części utworu zobrazowano je jako niezmierny bezkres. Warto zwrócić uwagę na zaprezentowany w *Psalmach* punkt widzenia, pozwalający czytelnikowi na przyjęcie perspektywy zarówno wertykalnej, jak i horyzontalnej. Próbie analizy zawartego w drugiej strofie opisu wrażeń duchowych – towarzyszących procesowi „wnoszenia się” ku niebu – towarzyszy myśl, że takie właśnie uczucia musiały kiełkować w zdobywających góry wędrowcach, którzy po sprostaniu wyzwaniu doświadczali tak zwanego „romantycznego przeżywania szczytu”⁹, opisanego przez Ewę Kolbuszewską.

Kwestię czasu w perspektywie teologicznej porusza w swoim artykule Andrzej Sobieraj. Badacz z jednej strony rozgranicza te pojęcia, z drugiej strony jednak ukazuje ich wzajemne przenikanie się, co doskonale komponuje się ze strukturą rzeczywistości przedstawionej w *Psalmach przyszłości*:

Przestrzeń i czas istnieją obiektywnie, są miarami istnienia i zarazem jednym z jego wymiarów¹⁰. Ale to czas, wraz z klasyfikującą go historią, jest w pierwszej kolejności obszarem, w którym dokonuje się istotowy całokształt spraw i rzeczy człowieka¹¹, jest istotnym tłem oraz rzeczywistością płaszczyzną, na której realizują się wszystkie etapy i elementy ludzkiej (przestrzennej) egzystencji¹² – wszystko (a więc i przestrzeń) dzieje i dokonuje się w czasie, także wszystkie sprawy człowieka i świata z Bogiem (...). Bez czasu wszak nie byłoby przestrzeni i dziejących się w niej wydarzeń, bez czasu nie mógłby pojawić się człowiek i świat¹³.

Wart zauważenia jest fakt, że Krasieński przedstawia te kwestie w sposób komplementarny i obrazuje je w niezmiennym układzie, nie autonomizując żadnego z pojęć.

⁹ E. Kolbuszewska, *Romantyczne przeżywanie przyrody: znaczenia, wartości, style zachowań*, Wrocław 2007, s. 46.

¹⁰ P. Evdokimov, *Prawosławie*, Warszawa 2003, s. 219 [przyp. Autora].

¹¹ W żadnym jednak wypadku, właśnie ze względu na wspomnianą naturę świata i człowieka, nie możemy w analizie tajemnicy czasu abstrahować od przestrzeni (materii), to znaczy pojmować czas w jego całkowitej alienacji. Czas i przestrzeń są ze sobą silnie i wzajemnie związane. A. J. Heschel, *Szabat*, s. 28 [przyp. Autora].

¹² A. Sobieraj, *Szoah – Misterium iniquitatis. Próba teologicznej interpretacji Szoah w świetle teologii współczesnej*, Wrocław 2008 s. 7 [przyp. Autora].

¹³ Tenże, *Czas jako tajemnica w perspektywie teologicznej*, „Perspectiva: Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, R. 9: 2010, nr 2(17), s. 171 [dostępny w wersji elektronicznej: <http://perspectiva.pl/pdf/p17/11Sobieraj.pdf>, dostęp: 15.07.2016].

Wbrew opinii prezentowanej przez Stanisława Windakiewicza, wybrzmiewają wciąż w *Psalmach przyszłości* echa Dantego, pojawia się motyw wędrówki przez piekło i czyściec. *Psalm wiary* można uznać za pewnego rodzaju kosmologiczną podróż astralną, która ma na celu poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o Początek. Zwraca uwagę fakt, że przemieszczający się Duch nie czuje się osamotniony wobec bezkresu czasu i przestrzeni i nie lęka się nieskończoności wszechświata. Duchowej podróży towarzyszą wyrazy szacunku i miłości do Boga, refleksje związane z nieśmiertelnością, której jednak dostąpią tylko „zasłużeni”.

Imponująca jest ilość miejsc, do których autor *Psalmów przyszłości* odsyła czytelnika; pojawiają się więc w *Psalmie wiary* piętra dróg mlecznych, czyściec, piekło, tajemnicze planety i nieznanne przestrzenie, jako że niebiosa Krasińskiego są niejednolite i rozproszone. Ów bezkres nie wywołuje jednak w istocie ludzkiej nieufności, gdyż zgodnie z teologicznym pojmowaniem Opatrzności (znów odnoszę się do badań Andrzeja Sobieraja¹⁴):

W pierwszej kolejności Bóg jest i jest obecny wszędzie, albowiem jako Stwórca przychodzi w całość – stworzonej z wolnej woli i miłości – historii i przez całą historię człowieka oraz stworzenia (...). Bóg Trójjedyny jest źródłem czasu, przez który ogarnia całe – swoje – stworzenie. Stąd czas (definiowany przez historię) jest przestrzenią i sposobem nie tylko obecności, ale też skuteczności Boga – Bóg działa w czasie i przez czas¹⁵.

Przedstawione przez badacza stanowisko wydaje się uzasadnionym kluczem interpretacyjnym, jako że pokazuje wyrazistą zależność pomiędzy pojęciami Bóg – czas – przestrzeń. Nakreślona przez Krasińskiego kreacja świata jest kompletna i spójna między innymi dlatego, że wyznaczają ją trzy osie.

Powracając do motywu podróży w *Psalmach przyszłości*, warto zwrócić uwagę, że choć w pierwszym z nich jest on najbardziej wyrazisty, przewija się również w pozostałych. Widoczny jest między innymi w *Psalmie nadziei*, choć tu autor realizuje go w zupełnie inny sposób:

Żegnaj, ziemio, z bolem! Z zalem!
– Wszędzie święte ze świętymi,
Nowe błyszczą Hieruzalem

¹⁴ Sobieraj powołuje się tu na pozycję pt. *Kim jest człowiek?* Woflharta Pannenberg (s. 89).

¹⁵ Tamże, s. 187.

Na padole starzej ziemi!
 Długa droga – trud był śliski –
 Krwi spłynęło i łez morze!
 Lecz anielstwa czas już bliski –
 – Pójdą – pójdą w Ciebie, Boże!¹⁶

(*Psalm nadziei*, w. 65-72)

Nie jest to bynajmniej wzniosła, pełna entuzjazmu wędrówka ku niebiosom. Pożegnanie z ziemskim padołem sprawia cierpienie, podróż jest wyczerpująca i długa. Mamy tu do czynienia wręcz z wizją męczeńską, przywodzącą na myśl cierpienia Chrystusa.

Interesujący okazuje się zastosowany przez Krasieńskiego w *Psalmie żalu* zabieg polegający na ukazaniu określonej jednostki czasu w przewrotny sposób; Krasieński prowadzi grę z czytelnikiem, przedstawiając wiek jako uderzenie pioruna. Warto zwrócić uwagę, że owa jednostka również osadzona została w konkretnej przestrzeni, można by wręcz zaryzykować stwierdzenie, że „czas odbywa podróż”:

Spada gromów tyle!
 Wiek kaźden w piorunie,
 Na złocistej łunie,
 Co go niesie w dal! – ¹⁷

(*Psalm żalu*, w. 290-294)

W tej części *Psalmu żalu* dokonuje się swoiste „pojednanie” przeszłości z przyszłością. Krasieński finalizuje strofę optymistycznym akcentem:

Na czasie niesiona –
 Ludzkości to wieca!
 I przeszłość zbawiona,
 I przyszłość zaświeca!¹⁸

(*Psalm żalu*, w. 300-304)

¹⁶ Z. Krasieński, *Psalmy przyszłości*, Kraków 2002, s. 15-16.

¹⁷ Tamże, s. 45.

¹⁸ Tamże.

Psalm żalu to także podróż w głąb religii. Krasieński zabiera czytelnika w niezwykłą ekspadę, w barwny sposób pokazując mu mroki pogaństwa, czasy barbarzyństwa; warto zauważyć, że autor zwraca uwagę na powtarzalność historii, w swobodny sposób łączy z sobą takie kategorie, jak wieczność i przemijalność.

Duch twój wiecznie grzmi w twój pieśni
 Jak pogański Jowisz jaki –
 Lub kataklizm wśród natury,
 Co świat chwyta na tortury –
 To Indyjskich bóstw oznaki!
 Duchże twój – Inkwizytorem?
 Lub wandalskich dni upiorem,
 Co powtórzyć ma do joty
 Historycznych kręgów zwroty¹⁹

(*Psalm żalu*, w. 116-124)

Wyprawy opisane w *Psalmach przyszłości* mają również wymiar narodowy, patriotyczny; w *Psalmie dobrej woli* czytelnik, uczestnik podróży, utrzymany jest w stanie zawieszenia pomiędzy dwoma światami. Na obraz ten składa się przestrzeń ziemską i pozaziemską. Pole walki naznaczone jest obecnością duchów poległych. Zatraca się granica pomiędzy żywymi a zmarłymi, można wręcz stwierdzić, że Krasieński buduje literacki pomost, który umożliwia czytelnikowi swobodne poruszanie się w nakreślonych przez autora rzeczywistościach:

Zmarłych żywemiś trzymał na walk polu!
 Choć nas nie było, przecieśmy bywali
 Ponadgrobowo – choć w grobie złożeni –
 Na bojowiska każdego przestrzeni!²⁰

(*Psalm żalu*, w. 20-23)

Podróże przedstawione w *Psalmach przyszłości* to również dylematy moralne; uderzają zawarte w *Psalmach* niezwykle obrazowe opisy, przedstawiające z jednej strony doskonałość Boga, z drugiej – cierpienie potępionych. Kwestię tę

¹⁹ Tamże, s. 38–39.

²⁰ Tamże, s. 58–59.

analizuje Marian Śliwiński w monografii *Antyk i chrześcijaństwo w twórczości Zygmunta Krasińskiego*. Badacz pisze, że: „Historiozofię Krasińskiego wyróżnia oczekiwanie kresu historii, totalnej odnowy i przemiany ludzkości, mającej dokonać się w oparciu o antyczny-chrześcijańskie ideały miłości, dobra, prawdy”²¹. Z przedstawioną przez Śliwińskiego harmonijną wizją kontrastują mroczne obrazy piekielnych czeluści: jedyną możliwością uniknięcia potępienia jest pozostawanie w stałej łączności z transcendencją i błaganie Boga o łaskę:

I boskim, tamtym wzniesionym kielichem,
 Błaga drugiemu przełaski Twój, Panie!
 Przepaść témczasem wielkim huczy śmiechem –
 Ponadplanetarnych fal jój słyhać granie –
 Wężowych głębin splotami wciąż toczy –
 Mgłą, wichrem, pianą zalewa nam oczy,
 By nas prześmiertnić w kłamce i morderce!²²

(*Psalm dobrej woli*, w. 170-176)

Warto zwrócić uwagę na występujące w niniejszym fragmencie kategorie, sytuujące dane obiekty ze względu na wysokość – „ponadplanetarne fale”, „węzowe głębiny”; dół i góra mają przypisaną określoną symbolikę: „góra” to sacrum, wzniosłość, natomiast „dół” budzi pejoratywne skojarzenia, takie jako piekło, podziemie, mrok²³. Wykorzystanie motywu węża to kolejny zabieg przemawiający za określoną interpretacją – opisana przestrzeń to otchłanie piekielne.

W *Psalmie żalu* w interesujący sposób nakreślony został obraz Ducha Świętego. Jest on przedstawiony jako byt wypełniający całą przestrzeń, potężny i jasny, wlewający nadzieję w serca ludzkości. Nie brakuje jednak w *Psalmie żalu* opisów mrocznych widm zamierzchłych czasów; motyw trupa czy kręgu przywodzi na myśl średniowieczną wizję *dansce macabre*. Podróż w głąb czasu jest przerażająca – dawne wspomnienia ożywiają, kojarząc się ze zmorami przeszłości:

A wszędzie w krąg
 Widm krwawych ciąg –

²¹ M. Śliwiński, *Antyk i chrześcijaństwo w twórczości Zygmunta Krasińskiego*, Słupsk 1986, s. 75.

²² Z. Krasiński, *Psalm przyszłości...*, s. 63.

²³ J. F. Jacko, *Struktura symboli wertykalnych a ich rola w komunikacji międzykulturowej i w zarządzaniu*, Łódź 2005.

Przeszłości wspomnienia (...) ²⁴*(Psalm żalu, w. 223-225)*

Mroczne wizje – dotyczące miejsca istoty ludzkiej w czasie i przestrzeni przedstawione są także w *Psalmie dobrej woli*, który – z jednej strony wlewa w serce ludzkie nadzieję, z drugiej – przybliży czytelnikowi miejsce wiecznej pustki. Ci więc, którym dana jest Boża łaska, na wieki będą radować oczy nieskażonym błękitem nieba i światłem jutrzeńki. Dusze potępione z kolei zagłębią się „w ciemności pod spadem bezgłębnym wybrzeża”²⁵; ponury nastrój utworu dopełnia obraz śmierci, która poddana została zabiegowi animizacji – „pnie się, wzdyma, rośnie ku nam, zmierza”²⁶.

Zmierzając do podsumowania, można byłoby – w oparciu o refleksję Sobieraja, w mojej opinii niezwykle inspirującą – wysunąć hipotezę, że doświadczenie czasu i przestrzeni w *Psalmach przyszłości* jest doświadczeniem Absolutu, przybierającym różne oblicza. Jeżeli bowiem – za badaczem – przyjąć stanowisko, że czas – jako Boże dzieło – wpisany jest w naturę stworzenia²⁷, to duchowe podróże w *Psalmach...* są swoistym odbiciem świetlanej przyszłości naznaczonej Bożą obecnością – ale również uchyleniem rąbka wzbudzającej metafizyczny lęk tajemnicy związanej z miejscem wiecznego potępienia.

Bibliografia

- Jacko F. J., *Struktura symboli wertykalnych a ich rola w komunikacji międzykulturowej i w zarządzaniu*, Łódź 2005.
- Kleiner J., *Zygmunt Krasiński: studia*, Warszawa 1998.
- Kolbuszewska E., *Romantyczne przeżywanie przyrody: znaczenia, wartości, style zachowań*, Wrocław 2007.
- Krasiński Z., *Psalmy przyszłości*, Kraków 2002.
- Mikołajczak M., *Pomiędzy końcem a apokalipsą: o wyobraźni poetyckiej Zbigniewa Herberta*, Toruń 2013.
- Sobieraj A., *Czas jako tajemnica w perspektywie teologicznej*, „Perspectiva: Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, R. 9: 2010, nr 2(17).

²⁴ Z. Krasiński, *Psalmy przyszłości...*, s. 43.

²⁵ Tamże, s. 61.

²⁶ Tamże.

²⁷ A. Sobieraj, *Czas jako tajemnica w perspektywie teologicznej...*, s. 189–190.

Śliwiński M., *Antyk i chrześcijaństwo w twórczości Zygmunta Krasińskiego*, Słupsk 1986.
Windakiewicz S., *Krasiński i Dante*, Kraków 1916.
Zygmunt Krasiński: światy poetyckie i artystowskie, red. A. Markuszewska, Toruń 2014.
<http://www.blog.tolle.pl/2011/07/spotkanie-teologii-z-literatura/>

Agnieszka Suchy

University of Silesia in Katowice

ALFA AND OMEGA: THE THEOLOGICAL
AND METAPHYSICAL ANALYSIS OF JOURNEYS
IN TIME AND SPACE
OF ZYGMUNT KRASIŃSKI: *PSALMY PRZYSZŁOŚCI*

Summary

The aim of the article is to analyse the vision of spatiotemporal journeys in *Psalm Przyszłości* (*Psalms of the Future*) by Zygmunt Krasiński in reference to theology and metaphysics. In the first part of the text the circumstances of the work stirring were presented. Then the ways of depicting of time and space in *Psalm przyszłości* (*Psalm of the Future*) were discussed. The image of Holy Spirit, Providence were analysed as well. Andrzej Sobieraj's research is the reference point in this case. The text was also aimed to show the literary artistry of Zygmunt Krasiński in reference to visions of Heaven and Hell presented by him.

Key words: Krasiński, theology, metaphysics, psalm, journeys